

УДК 37.013.74

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.6/27.204644>**Людмила ЗЕЛЕНСЬКА,***orcid.org/0000-0002-3324-5173**доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(Харків, Україна) zelenskaya_ludmila@ukr.net***Інеса СІВАЧЕНКО,***orcid.org/0000-0001-8916-9854**аспірант
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(Харків, Україна) inno4ka_siva4enko@ukr.net*

ІННОВАЦІЙНІ ОСВІТНІ КЛАСТЕРИ: СВІТОВИЙ ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті наведено стислий огляд світового досвіду застосування кластерного підходу в освіті, розглянуто перспективи його адаптації в Україні.

Розвиток освіти на основі кластерного підходу почався в Європі у 1990-ті роки. У багатьох країнах світу відбувається укрупнення університетів шляхом їх організаційного злиття, що забезпечує економію адміністративних витрат і поліпшення показників національної системи освіти в міжнародних рейтингах.

Метою статті є огляд світового досвіду створення й розвитку освітніх кластерів як умови підвищення конкурентоспроможності вітчизняних закладів освіти, визначення перспектив його адаптації в Україні.

Аналіз закордонного досвіду показав, що функціонують різні типи кластерів: за напрямками діяльності; за рівнями організації; за галузями освіти тощо. Дослідники визначають освітній кластер як групу навчальних закладів, які локалізовані на одній території, формують як кінцевий продукт освітню послугу, конкурують і взаємодіють один з одним, мають постачальників необхідних чинників виробництва, обладнання, спеціалізованих послуг, інфраструктури, науково-дослідницьких інститутів, водночас посилюють конкурентні переваги один одного.

Наукові дослідження і практичний досвід свідчать, що кластери і кластерний підхід характерні передусім для інноваційної освіти, а освітні кластери є однією з форм організації інноваційного навчання.

У межах інноваційного освітнього кластера створюється єдиний інформаційний простір професійного спілкування, поширення інновацій, освітніх технологій. Наявність загальних ресурсів, продуктивний і оперативний обмін інформацією дозволяють учасникам реалізовувати спільні проекти, адекватно реагувати на запити суспільства, збільшують конкурентоспроможність кожного суб'єкта кластера на ринку освітніх послуг.

Визначено, що в Україні вже сформувалися деякі передумови для створення освітніх кластерів різних типів.

Ключові слова: кластери, типи, світовий досвід, Україна, адаптація.

Ludmila ZELENSKA,*orcid.org/0000-0002-3324-5173**Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of Department of General Pedagogics and Pedagogics of Higher School
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) zelenskaya_ludmila@ukr.net***Inesa SIVACHENKO,***orcid.org/0000-0001-8916-9854**Graduate Student
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) inno4ka_siva4enko@ukr.net*

INNOVATIVE EDUCATIONAL CLUSTERS: WORLD EXPERIENCE OVER AND PROSPECTS OF HIS ADAPTATION IN UKRAINE

In the article are brought the compressed review of world experience of application of cluster approach in education and the prospects of his adaptation are considered in Ukraine.

Development of education on the basis of cluster approach began in Europe in 1990th. In many countries of the world there is enlargement of universities by their organizational confluence that provides the economy of administrative charges and improvement of indexes of the national system of education in the international rating.

The aim of the article is a review of world experience of creation and development of educational clusters as terms of increase of competitiveness of home establishments of education and determination of prospects of his adaptation in Ukraine.

The analysis of foreign experience showed that the different types of clusters function: after directions of activity; after the levels of organization; after industries of education and others like that. Researchers determine an educational cluster as group of educational establishments that is non communicative on one territory, form educational service in quality of finish good, compete and co-operate inter se and have round the suppliers of necessary factors productions, equipments, specialized services, infrastructure, scientifically-research institutes, here strengthen competitive edges each other.

Scientific researches and practical experience prove that clusters and cluster approach are characteristic, foremost, for innovative education, and educational clusters are one of forms of organization of innovative studies.

Within the framework of innovative educational cluster single informative space of professional communication, distribution of innovations, educational technologies is also created. Presence of shareable resources, a productive and operative exchange is allowed information to the participants to realize general projects, adequately to react upon requests of society, increase the competitiveness of every subject of cluster at the market of educational services.

Certainly, that in Ukraine certain pre-conditions were already formed for creation of educational clusters of different types.

Key words: clusters, types, world experience, Ukraine, adaptation.

Постановка проблеми. Українська освіта сьогодні переживає непрості часи змін, які цілком відповідають сучасним світовим тенденціям у сфері освіти. Процеси глобалізації, диверсифікація освітніх послуг, значне поширення дистанційної форми (e-learning) освіти, суттєві зміни на ринку праці спричинили посилення вимог до випускників закладів вищої освіти з боку роботодавців, що привело до пошуку нових підходів і форм організації навчання, реструктуризації системи освіти. Світовий досвід свідчить про створення конкурентоспроможних освітніх послуг у рамках освітніх кластерів.

Аналіз досліджень. У 90-х рр. ХХ ст. в Європі почався розвиток освіти на основі кластерного підходу, що спричинило появу великої кількості наукових публікацій даної тематики. Сьогодні зазначена проблема широко дискутується світовою науковою спільнотою: М. Портер, Н. Ketelhohn, А. Artiganave, J. Kelly (Сполучені Штати Америки), В. Галичин, К. Соколова (Російська Федерація) та ін. Вітчизняні науковці здійснюють наукову розробку зазначеної проблеми за такими напрямками, як: підходи до кластеризації освіти України (В. Куценко, О. Жук, Л. Дроздовська); передумови розвитку науково-освітніх кластерів (Г. П'ятницька); зміцнення конкурентних позицій кластера освітніх послуг на прикладі Харківського регіону, його роль у забезпеченні соціально-економічного розвитку (Г. Коломієць, О. Меленцова, Ю. Гузненков, І. Дідорчук) тощо.

Однак закордонний досвід створення освітніх кластерів ще не є досить вивченим і представленим у вітчизняному науковому дискурсі, що зумовлює науковий пошук у цьому напрямі.

Метою статті є огляд світового досвіду створення й розвитку освітніх кластерів як умови підвищення конкурентоспроможності вітчизняних закладів освіти, визначення перспектив його адаптації в Україні.

Виклад основного матеріалу. Термін «кластер» (від англ. *cluster* – «пучок», «гроно», «кущ», «загальний двір і навколишні його дворові будівлі») уперше ввів у науковий обіг М. Портер у книзі “Competitive Advantage of Nations”, NewYork: Free Press, 1990.

У класичному визначенні *кластер* тлумачиться як сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їхньою діяльністю організацій у певних областях, які конкурують, але водночас спільно працюють. З позиції системного підходу *кластер* розглядається як сукупність взаємопов'язаних суб'єктів господарської діяльності різних галузей, об'єднаних в єдину організаційну структуру, елементи якої перебувають у взаємозв'язку і взаємозалежності, спільно функціонують із певною метою. До заслуг М. Портера відносять, зокрема, й те, що він показав, як конкурентоспроможність компанії багато в чому визначається конкурентоспроможністю її економічного оточення, яка, у свою чергу, залежить від базових умов (загального ресурсу) і конкуренції всередині кластера (Соколова, 2014: 153–160).

З 90-х рр. ХХ ст. в Європі, Сполучених Штатах Америки, Канаді, пізніше – у низці країн Азії, Африки, Австралії відбувається укрупнення університетів шляхом їх організаційного злиття, що забезпечує економію адміністративних витрат і поліпшення показників національних систем освіти в міжнародних рейтингах. Так, у Фінляндії кількість закладів вищої освіти скоротилася із 20 до 15. У Данії із 25 закладів вищої освіти та дослідницьких центрів було створено 8 університетів і 3 дослідницькі центри. Унаслідок злиття трьох вишів створений найбільший у Франції Університет Страсбурга.

Найбільш активно розвиваються кластери, що включають державні освітні установи, дослідні

лабораторії, бізнес-компанії, кластери, орієнтовані на вдосконалення екосистем. Відомий у Німеччині союз технічних університетів «TU9» створений у 2006 р. для поліпшення співпраці з реальним сектором економіки, виробництвом і бізнесом. У 2012 р. ще 15 університетів із високою репутацією на ринку освітніх послуг об'єдналися в союз під назвою «U15» (Галичин, 2013: 108–109).

Інтеграційні процеси за участю закладів освіти активно відбуваються в Норвегії, Великій Британії, Швеції, де до складу кластерів входять інноваційні компанії відповідних регіонів, а провідна роль в освітній діяльності належить університетам. Значний досвід функціонування індустріальних та інноваційних кластерів, у яких зайняті тисячі наукових, інженерних працівників, випускників коледжів і магістрів, має також Китайська Народна Республіка.

Дослідники зазначають, що країни, орієнтовані на покращання якості життя своїх громадян, зміцнення конкурентних позицій тощо, приділяють велику увагу проблемі розвитку свого науково-освітнього потенціалу, зокрема шляхом створення освітніх, наукових (або дослідницьких) і науково-освітніх кластерів (П'ятницька, 2016: 191).

У деякому сенсі кластер нагадує такі організаційні форми, як концерн, консорціум, корпорація. Прикладом кластерних взаємин в освітній сфері на пострадянському просторі є взаємодія школи і дитячого садка зі створенням навчально-виховних і багатoproфільних комплексів. У радянський період також існували науково-виробничі комплекси, територіально-виробнича кооперація і виробничо-територіальні комплекси, навчально-виробничі комбінати. Найчастіше кластери отожнюють з вищезазначеними комплексами.

Науковці визначають *освітній кластер* як групу навчальних закладів, які локалізовані на одній території, формують як кінцевий продукт *освітню послугу*, конкурують і взаємодіють один з одним, мають постачальників необхідних чинників виробництва, обладнання, спеціалізованих послуг, інфраструктури, науково-дослідницьких інститутів, водночас посилюють конкурентні переваги один одного (Соколова, 2010: 534).

Аналіз закордонного досвіду кластерного розвитку показує, що функціонують різні *типи кластерів*: за напрямками діяльності (компетентнісно орієнтований, науково-інноваційний, інноваційно-освітній, соціокультурний); за рівнями організації (регіональний, республіканський, муніципальний, інституційний, міжнародний); за галузями освіти й ін. Кластери різних типів і рів-

нів організації розглядаються як такі, що взаємодоповнюють один одного.

Кластери можна групувати в *освітні* (наприклад, «ліцей – коледж – університет»), *наукові* та *змішані* (наприклад, «науково-освітні» і «виробничо-освітні»). Водночас зазначається, що *освітній кластер*, основне завдання якого полягає в послідовному формуванні гармонічної особистості, має охоплювати заклади освіти всіх рівнів та напрямів підготовки, тоді як *науковий* (або *дослідницький*) та *науково-освітній* кластери з об'єктивних причин можуть включати в себе лише ті заклади освіти, де учні, студенти, слухачі вже долучаються до дослідницької роботи за певним фахом. Прикладом таких кластерних структур можуть бути заклади загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти, учні яких беруть участь у виконанні наукових проєктів, висувають раціоналізаторські ідеї, розробляють різного роду інновації тощо (члени Малої академії наук України), а також інститути підвищення кваліфікації тощо (П'ятницька, 2016: 195).

Метою створення *виробничо-освітніх* кластерів є усунення бар'єрів, що перешкоджають успішній взаємодії бізнесу і закладів освіти, а також прискорений трансфер інновацій. Найбільш значущими з погляду інноваційного розвитку можуть виявитися *змішані* кластери, оскільки забезпечується взаємодія виробника і кінцевого споживача освітніх послуг, включно із залученням фахівців-практиків, а також використання коштів і виробничої бази організацій-роботодавців. Це дозволяє ефективно здійснювати перенесення інновацій в освітню практику.

Перспективи адаптації наведеного досвіду в Україні пов'язані з формуванням сучасних освітніх центрів, орієнтованих на підготовку висококваліфікованих фахівців і створення інтелектуальних освітніх технологій. Створення *університетсько-шкільних кластерів* в Україні сприятиме впровадженню інновацій та кращих світових практик в українську систему освіти, залученню широкого кола партнерів для ефективного розвитку науково-освітньої сфери, забезпеченню підтримки в розробці, підготовці та реалізації соціально значущих проєктів в освітній сфері. Такий досвід функціонування ліцеїв та коледжів при університетах у м. Харкові (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова й ін.) може бути визнаний як цілком перспективний щодо подальшого розвитку кластерів цього типу в Україні.

Реалізація в Україні кластерного підходу в освіті може забезпечити інноваційний розвиток закладів освіти, зростання конкурентоспроможності та мобільності суб'єктів освітнього процесу, організацію наукового співробітництва у сфері освіти, координацію спільної роботи над науковими інноваційними проектами, інтеграцію інтелектуальних ресурсів усіх суб'єктів кластера навколо актуальних проблем. Організована таким чином взаємодія дозволяє створити практико-орієнтоване освітнє середовище, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності всіх суб'єктів кластера, забезпечить підготовку висококваліфікованих фахівців в оптимальні терміни, дасть можливість вибудовувати індивідуальні освітні траєкторії професійної самореалізації фахівців.

Висновки. Наукові дослідження і світовий досвід свідчать, що кластери і кластерний підхід

характерні насамперед для інноваційної освіти, а освітні кластери є однією з форм організації інноваційного навчання.

У рамках інноваційного освітнього кластера створюється єдиний інформаційний простір професійного спілкування, поширення інновацій, освітніх технологій. Наявність загальних ресурсів, продуктивний і оперативний обмін інформацією дозволяють учасникам реалізовувати спільні проекти, адекватно реагувати на запити суспільства, збільшують конкурентоспроможність кожного суб'єкта кластера на ринку освітніх послуг.

Визначено, що в Україні вже сформувалися деякі передумови для створення освітніх кластерів різних типів. Подальші розвідки з даної тематики будуть спрямовані на визначення ефективних механізмів застосування кластерного підходу у вищій та післядипломній педагогічній освіті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галичин В. Международный рынок образовательных услуг: основные характеристики и тенденции развития. *Век глобализации*. 2013. № 2. С. 101–112.
2. Жук О. Кластерний підхід у процесі оптимізації системи освіти України. *Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*. 2013. Т. 18. Вип. 3/1. С. 151–154.
3. П'ятницька Г. Науково-освітні кластери: відмітні характеристики та передумови розвитку. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2016. № 3. С. 191–207.
4. Соколова Е. Термин «образовательный кластер» в понятийном поле современной педагогики. *Непрерывное образование: XXI век*. 2014. № 2 (6). С. 153–160.
5. Соколова Е. Использование кластерного подхода в целях повышения конкурентоспособности системы образования: сравнительный анализ международного опыта. *Современные исследования социальных проблем*. 2010. № 4.1 (04). С. 531–541.

REFERENCES

1. Halychyn V. A. Mezhdunarodnyi rynek obrazovatelnykh usluh: osnovnye kharakterystyky y tendentsyy razvytyia. [International market of educational services: basic descriptions and progress trends]. *Vek hlobalyzatsyy*. 2013. № 2, pp. 101–112 [in Russian].
2. Zhuk O. P. Klasternyi pidkhid u protsesi optymizatsii systemy osvity Ukrainy. *Visnyk ONU imeni I. I. Mechnykova*. 2013. T. 18. Vyp. 3/1, pp. 151–154.
3. Piatnytska H. T. Naukovo-osvitni klasteri: vidmitni kharakterystyky ta peredumovy rozvytku. *Marketynh i menedzhment innovatsii*. 2016. № 3, pp. 191–207.
4. Sokolova E. Y. Termyn «Obrazovatelnyi klaster» v poniatyynom pole sovremennoi pedahohyky. [Term the «Educational cluster» in the concept field of modern pedagogics]. *Nepreryvnoe obrazovanye: XXI vek*. 2014. № 2(6), pp. 153–160 [in Russian].
5. Sokolova E. Y. Yspolzovanye klasternoho podkhoda v tseliakh povysheniya konkurentosposobnosti systemy obrazovaniya: sravnitelnyi analiz mezhdunarodnoho opyta. [Use of cluster approach for the increase of competitiveness of the system of education: comparative analysis of international experience]. *Sovremennye yssledovaniya sotsyalnykh problem*. 2010. № 4.1(04), pp. 531–541 [in Russian].